

UNIVERSITÀ DELLA CALABRIA
DIPARTIMENTO DI LINGUE E SCIENZE DELL'EDUCAZIONE
LABORATORIO DI ALBANOLOGIA
UNIVERSITETI I KALABRISË
DEPARTAMENTI I GJUHËVET DHE I SHKENCAVET TË EDUKIMIT
LABORATORI I ALBANOLOGJISË

Opere di Francesco Antonio Santori

a cura di

Vincenzo Belmonte

FRANCESCO ANTONIO SANTORI

[KLEMENDINA]

[Vetëtë]

Klemendina [15]
Sofia
Kushedra
Llizi
Mënallipi
Dila
Allfonxi
Ifixhen'ja
Tëdhidhi

[Atë i parë]

Shënë e päre

Kushedra vet

Mote dishërome, gjëllë e spavurë, kurë
kopile gazullore meje prapa
sisonja llojë trima që lutoin
formadhen bukuri që më nderoj,
së priri më për mua, më nëng sisonjë 5
nga menata shkëllqiem diellin e but
që natën dishërova se të vij
njinje të dilënja tas nga dritsorja
e ruonja ndomos shkoj trimi ç' u donja.
Së më këndonjë para të buthtonet 10
arva te gharaksia e zënë këshet
së pjeksinjë më me bardhe xigharele.
Popo, m' u bardhsua. Së biarë njeri,
jo pjak, jo trim, mbi të një ruare. Faqja
ime koillormë e holle që një mot 15
e bukuris ishë pasiqira monu
ninen ani buthton pasmes ghavnë
aruame e pjono udh! Na fjuturon
ashtu më se puhjia moti njinje!
E prana së qëndron neve të mjera 20
se vidhja që na vret pr' ato kopile
kuj shomi gjatharë, kuj qeshën jeta. [16]

She' si shkëllqen, she' si m' i qeshën siu
 kësaj kopile fanizore e këmba
 së ndian ashprin e udhës. Ndoçë ambnore 25
 zëen e kâ, t' i vë keqe jushtrî.
 Ndo kâ jushtrinë, u të shurbenem aqë
 kam t' e bënjë gjakore, të paguanjë
 shamen çë bëri mua me t' atin jëma,
 kūrë vashë për të m' u dogjë mjerës ndë gjī 30
 zëmra pa një levrom. Nani m' arvon
 hera lutome të minitse e dashe.
 Qasu, qasu, kopile, ti të jeshë
 vendi ku rri të bjërë e times dīrë
 përkeqja bumbullim. 35a

Shënë II

Kllemendina e Kushedra

[*Kllem*] Gëzomu, via, 35b
 Kushedre mīrë. Thuame çë kē çë ndian
 e vetme fjet. Çë mällë të llastimisën
 shpirtin? 38a
Kush Mos t' e dishë fare, kopile, 38b
 këshillin [ç'] merëngon mua varthen pjak!
 Noeronjë se kūrë si ti jësja ndë vjet 40
 trima e fuqiruze, por me gjith
 se ndianja ndë stomachjë një zjarr sëshōrë,
 duronja nd' ato shtrepe edhe pjaxhīrë
 tue xënurë se shërtoj një trim për mua,
 se i shpitej faqes posht një lot hajdhie, 45
 ndo më sisoj. Nani tas e lëshome
 së jam ruare njeriu e vidhje mbanjë
 vashave çë ngë don ndë trimērī,
 kurë moti lulëzon, i qeshën e dheu.
 Arvon prana pjakria e së ndilguan 50
 gjellën çë qe, spavurë si gjum përpara
 sive. 52a
Kllem Kushedre, a, mos kujto, via, më 52b
 këto sfanmire mote çë ndë zëmërë
 së lën mose jushtrî.
Kush O vashë, ti nëng e dī 55
 fuqīnë madhit amurë se nëng e njohe.
 Njihe, se prana thua
 ndo ëmbëla jan thartitë
 çë keqëthi dhjanemon,
 se mbrënda i lë të liga, 60
 moj jashta i bukuron.

[17]

Kllem Jo dī, jo dua të xë
 pjaxhīret e spjaxhīr' çë jep namuri.
 M' i tha, m' i tha Sofia,
 se tekun arvon amuri ikën ambnia. 65
 U shprishtin delet, popo! Njize vete
 t'i mbjedh, ndomos më zbiret ndonjë kaciqe.

Shënë III
Kushedra vet

Shërtoi, u nguqësua, mbulliti sītë,
 faqen verdhoi e s' dij të fjit e, prana
 çë noeroj një gjate cop, duk se ne shkuli 70
 nga zëmra ato fjalë ndrequra thomse,
 me larte noerī ndërruara ashtu,
 e tha me gjuh atë çë zëa së kã!
 Së njoh vashat si jan? E xura, e xura.
 Ndë bállë, ndë sī u zëen i dhjavasa: 75
 ndë zëmërë gjegjën amurë ajo kopile.
 Për kë ng' e dī, moj kam të tërjollonjë
 njera ç' e shoh me sī e prana e shpinjë
 ndë keqi det ku zallë prë mot së merr.

Shënë IV
Sofia, Kushedra mbë pjes

[Sof] Ghanjun i keqë, ghanjun ndë gjī pa zëe, 80
 për një pjaxhīrë pasosme prana jep
 shpjaxhīreshë o atë c' i dha tharton
 me milë spjaxhīre më të zeza e gjata
 o fare nëng i jep o shkrehën e ikën
 prana pa lipsī nga vëlumuori. 85
 Ghanjun pa zëe, fuqie s' mundorë! Njerī
 s' e lidhi, monu shuajti, çë kurë dolli
 nga dora fuqiruze madhit Thē
 dheu, vambën [çë] lavosën burra e grã.
 Bën e kopilin pë, 90
 më shtiti tas ndë gji
 një mällë i gjerë për të, prana merome
 sholes prej më la. "O do o bie",
 më tha, moj desha e rë.
 O, Lliz, ti rrī ndë hjë, 95
 shërton për tij Sofia,
 shurdhurë buthtone ti ndë keqe mia
 e së përgjegje, e zëmëra gjë së thot. Qot
 çë qot! Ka vjen kjo thamasjuze zae?
 Ka timet shtrepe kã thomse lipsī. 100

<p>Popo, si mund duronjë mbë mua fuqia, ndo zëen e k̄a ai ngurte si gūrë e së ndillgon amurë, moi mua nodhjon? Rrangon rrasu ka u. Do t' thuashë se monu ninen e mī mund shoh e aqë i jam atij u mjere zilize?</p>	105	
<p>Ku vete njize vetme, tas lëshome e zbjerr si sqep te ndina? Kllemendina! Popo armiken ti ture kujtuarë më vete për kë jam pather dhëmbosome e, ndomos ishë ajo, së m' ikij Llizi ghrellë kūrë e sisonja. Çë donje sa t' u bënjë? Së më qëndron mua s'ellpizome më jatrī se dekje! E mua mbī se të thon: "O, tas na vate!". Fate s'fanmīrë, si pather qe me mua keqe e s' u buthtua një hērë gazore! Si mund ambnore jam ndo kam ndë zëe vambën amuri gjith çë mua brezon? Finxhon' e dī kushë ndian amurë. Moj fare vëlen kjo finxhonī me atë çë kroi është timve shtrepī. <i>Kush</i> Jam u, bardhe kopile, bukur, larte Sofi, jam u çë fjas me tij, jo më njerī. Më nget një gjërë spjaxhīrë prë tëndet stespasī, fanmire vashë, e s' mund të bënjë u gjë se thomse ndë të fjas dhëmbimin zgjonjë çë fjë. [<i>Sof</i>] Kushedra, tas çë xure ka vjen dhëmbima çë lavosën gjīnë e zëen mbjatu m' e shqiarë, mbësom prë lipsī, mbësom, ndo ndian amurë, ti ndonjë jatrī. <i>Kush</i> Vërtet sa amuri bashkësuarë zilīs për zī bardhin e merr e keqi duket juve kopile mīrë. Pra kūrë ndillgoni ligat e spjaxhiri çë duhen se t' arvonjë prana pjaxhiri, së ju buthtonet mīrë. Ndo ti dunga taksen se të bëshë atë gjith [ç'] u të buthtonjë, armiken Kllemendin përpara sī t' e nxīarë e nga ki dhë bë t' njize fjuturonjë pa farmëkë e pa jatrī e tëndin bënjë Llizin ghavnārë.</p>	110 115 120 125 130 135 140 145 148a	[20]

<i>Sof</i>	Çë zëmra të dishëron,	148b	
	Çë maj noeri të vulon e qotë		
	mirë, lig o përkeqë	150	
	se gjith e bënjë të kem u Llizin dreqë.		[21]
<i>Kush</i>	Gjegjëm e shkruaj nd' oreks atë ç' u thom.		
	Mbë gjith shurbemu se t' xënjë Llizi		
	se Kllemendina diqë, se mjeri, marr		
	ka malli sajës dashë, te vendi vete	155	
	ku mjera xu se diqë e bën të gjënjë		
	sqepin e shqerr me gjak të lagtë e pjon		
	dhëmbat. Atje rrī shehurë u të, kūrë		
	arvon, vëhem përpara e t' e mbanjë		
	se t' mos vritet, zë t'ahiara i thom	160	
	se nj' etrë vashë e doj më se përdasha		
	vëdiqe Kllemendin.	162a	
<i>Sof</i>	Popo, rrī qetu.	162b	
	Allfonxi këtu vjen. O, sa kī trim		
	ë mua nodhjuz! Sa më t' i rrinja ghrëllë		
	u donja, afrë i jam. Çomu, se prana	165	
	o edhe menat, më nje të dialli dalë,		
	gjëndemi na papā te vendi ku		
	jemi nani e më mbëson çë bënjë		
	më toket se të kem përdashin Llizi.		

Shënë V

Llizi e Sofīa

<i>Llizi</i>	Sofi, Sofi, mos ik! Kī, via, një herë	170	
	ka u mjeri lipsī! Më dispillejon		
	më se gjaksorë armik e monu ndianë		
	timet shërtime e, ndo të parkalesinjë,		
	dhiruze fluturone. Popo s' munda		
	kinja pjaxhirin të një herë qëndroj	175	
	mbi meje me të zīnë shkëllqiemī sī		[22]
	një ruame folësore. Monu pata...		
	Sa hërë përpara tij përgjunjurë rē		
	e mora tij podhënë tue parkalesurë,		
	një fjalë së ndiajta, dalë ka labri tū	180	
	ëmbël e kuqë, çë jip një pik levrom		
	varthit. Lepothmeva e së më ngrëjti		
	bardha jote dorë o, marr lipsie,		
	shprishi një pikez uj ndë ballë skoillorme.		
	Çahej një gurë ndë mī shërtima, losej	185	
	një hekurë nd' atë zjarr çë siallën lart		
	një mī sëluc ka thelli zëes e vet		
	jotja dhëmbine s' ndian o stespasī.		

Ndo jo shërtima, s'ellpizime e amurë , ndë jo këndima, jo vajtime patin harënë të shpijin mbrënda nd' at stomahjë një pik nga zjarri çë m' lavosën gjinë, qoshin këto martri se të buthtonjin me shkëllqeme drit përpara tënde sī derdhura lot.	190 195
Egrë e sa tharte është dhëmbima ime u vet e njoh e mosnjeri çë ng' është ndë thëllë të zëes e mī sqerr e vëlo more. Ndo mundnja allmëngu nga këshilli mjerë ninen e tū t' e fjuturonja ghrelle së ndianja stespasī s' ani dhuronj. Si veshurë ngrah m'u vū e rrī përpara trū	200 [23]
si drita hapta sī së vrëhet o perndon, ndo mīrë ti rrī. Ashtu kjo nina jote së më lë, ndë nata më tharton gjumet e leza me ëndërra pak hareme, moj të pjota trëmbime. Detet mbjon me zeze shtrepe e vet një kred së më gjeron pushimi.	205 210
Ndo së të shoh, mua, si jushtrorë tramaksa me veshura të shqerra e verdhësime nga dheu çonen jushtris ç' ë tas e zbjerre e priren pjono gjak gjimsa dekōrë të thon ndë tjerve shpī se ran proposhë e tirja gjind e ashtu varthet gropsonjin prind ndë zeza lipe, timet noërë prien ashtu s'fanmira. Ndo të shoh, më rriten s'pasitëtë pse me zëmërë s'lipsjare, më se ullku lutëm shqīarë shtjerrin, m' e vëlo mon timen merome. Nd' e vritnje, allmëngu s' kisha keqë spjaxhīrë. S' e vret e s' e shëron, moj me dhëmbim e rron	215 220
të bënë duruarë një stespasuome gjellë, një shtrepasorë vëdekje, o ilë, o qiëllë! <i>Sof</i> Dije se së të dua. O des o nëng vëdes, s' kam lipsī nga ti më se kërshterë, e nëng më pīarë jo qarë, shërtim, ngales o parkalese. Pandehjërë nëng e gjegje, ndije nani më mirë	225 [24]
se s' kam ne pata maj për tij pjaxhīrë. <i>Allf</i> Popo, [mix]ore! Ashtu zëen m' e shqīarë çë dridhet gjith prë tij. A, ti ngë do, se ndo vërtet ndë gjī ndillgonje zjarr	230 235

prë ndonjë kopilë, edhe se ng' isha u mjeri,
 bënje si bën s' lefteri
 me shokun e një rrëmb sqepsuarë lipsije
 buthtonje. 240a
Sofia Mos e prit! T'e thash e thom 240b
 se t' kam nodhje ne mund të gjegjinjë më.
 Qëndro ati, se vete ani e të lë.

Shënë VI
Allfonxi vet

Më foli allmëngu. S' qe si tjera herë
 çë m' iku si ghanjuni, sa më pā,
 tramaksurë ka farmëkore drangolë 245
 sikurna o trëmbtuarë lugadhe t' zes.
 Ma ata shtrepet e mī
 ambnore nani më gjegji kurë shërtonja.
 Lotet ç' u ng' i shinja
 thajtura mua ndë faqen 250
 helmore e zezullore
 m' i vreti me një vjedhtare të ruome.
 Dhe ki, ndorrina se
 i shkurtërë, qe prë mua një madh pjaxhirë,
 të rrinja afrë saj një kred i vet, 255
 njer' sod pather shërtuorë e maj i ardh',
 të ndinej sa duron zëmëra amurë.
 Thomse fani më priret
 meruarë ka stespasitë çë shkova mjerë.
 O qiellë, ndo llastimisa ndonjë herë 260
 e fola kundrë tij prë zeze dirë,
 mundurë nani, vinxhuarë [25]
 madhes kllemenxje tū, pjonu harë
 nde shtrepe anamesa
 prë levromin [çë] më dhë të doksjonj, 265
 rrëndirinjë pasitë
 pather e metanosemi nga stesa.

Shënë VII
Kllemendina, Llizi

[*Kllem*] O madh harë! Monu besonja mua
 një kred si ki ghavnarë e pjaxhiruz.
 Të shoh mbë sos allmëngu. Ësht e vërtet:
 jë ti, o Llizi. Sa hërë m' u fjuturove! 270
 Buthtuarë e shkapërdiksuarë qe një kred.
 U zeza merëngore

erdha pas tij e së t'arvova maj se nani vet. O dishëruame herë!	275	
Sësosma nëng e pā, me më hajdhī pjonu si kī, nj' etërë më fanisōrë. Mund ellpizonjë të jem dashërë ka zëa ghavnare jote? O kam trandakse edhe duronjë ndë stespasī. O monu qot se t' fanaroset kī noerë përkeqë si nina nd' uj.	280	
<i>Liz</i> Pather ti, Kllemendin, frima e gjelljes time, m' i tharton harëtë shërtome çë më jep onjaqë. Dije se jē mbrezorja zëes e mī.	282a 282b	
Ti jē fuqia çë tas më mban mbi dhē, ti sësosmi këshillë, ti bukuri, formadhë, shkëllqemthi illë teku dhjvasinjë u prasmēt harē.	285	
Ndo ti pas meje vinje nd' ato të merëngore qetëmī të Farnitit i zī e vetëm nd' ato vota mjerë me dele, ti më sisonje e ndianje se jo jetrë bumblizon për nd' ato lume e pila e llaka e rehje sa një zae helmōre karramunxave mī çë jo më gjë këndonjin se ghavnaren Kllemendin.	290	[26]
Delet i harronjë u cado hērë, arvon Mēniti, çë ti tas e dī si m' e mbësōva, e më lipīn me gjuh, më nget me këmb e ndihemi si kūrë patakset një nga gjum i thellë e gjat. Delet e shprisha mbjedh, gith marr noerit tëndes formadh e larte bukurī.	295	
E zëmra tij të bën të piash ndo u të dua? Ti ng' e buthtove si u ndo deshe mua. <i>Kllem</i> Popo, [ti] nëng e dī se zëmërat çë don pather trandakse buthtonen e pandehnjjin trëmbësime. T' dashëre është të jënë pather sbesōrë. E gjella tirë shërtime, zilī e të pushonjin ambënies të ghrella, pather me një frëshëllim ndë gjī çë zëen i hā e lipsī për mot s' buthton o kā. Siso, siso proshë te lumi. Njoj se vjen pjaka Kushedre.	300	
Më qasi jetrën hērë	305	
	310	
	315	
	320	[27]

e dalë e dalë më pija ndo u të donja.
 U ja rremova, moj nani na pā
 të di vetëm këtu. Tas s' mundmi më
 të thomi jo, nani çë na prosteksi.
 Ecën njize t' arvonjë. E presmi o vemi? 325
Lliz Rrimi si mbe'm e kūrë të vinjë i thomi
 se është e para hērë
 kjo ç' u kundreluam te këto pila
 me dele na të veta e më s' u pam.

Shënë VIII
Kushedra e thëntë

[*Kush*] Fanmira shok, gëzoshi, sa dhuron 330
 gjella, pather me gaz. Për ju tas bīnë
 jëta lulet më koillori piksa
 e dherat na buthton të barësore
 e bardhe e gjellbullore.
 Jo më për neve mjera 335
 pjaka çë shkuam e vam e monu nina
 neve qëndron të pasmave hajdhī
 si ëndërra fjuturome.
 Allmëngu jam levrome
 se duhi tas ju trima e kam pjaxhīrë 340
 se siprë gjith tij, Kllemendin, dua mīrë.
Kllem Kushedre, pasitë
 rrëndirinjë prë sa më ndë zëmërë kam
 prë namurin [çë] më solle. Moj ndëlem,
 ndo të shpëllqeva, se kopile jam 345 [28]
 e çë të bënjë s' e dī
 e mīrë edhe së njoh ç' ë namurī.
Kush Jini ghanjun vërtet. U ju ndëlenjë
 edhe bëja kështu kūrë isha u vashë
 e zjarrin do t' e shehnja ç' ishë ndë gjī, 350
 moj më bënja fuqī se t' e buthtonja,
 kundrela gjithve e vënja
 e tas një vend ng' e gjënja
 të mundnja mirin tim vetëm sisonja
 çë me nodhjuz spjaxhīrë 355
 pjaxhirin çë më jip nëng e thartonja.
 E s' pata, burr o grua,
 një pjak të m' vuliroj ndë time bëma
 si juve, kuj fanmīrë
 fata qeshën pjonu gaz, jo dīrë. 360
Lliz Kushedre, na magjepse me këto thëna
 e zëmrën pa t' e dojim na e zbulove,
 pëse si deshe arvove

te më thelli noerë ç' oreksja kishë.
 Namurin tën e pë 365
 e njohe se, ndo kam frimën ndë gjī,
 e kam prë këtë kopile
 çë neve afre rrī me gjith se mëma
 e tata s' don t' e ruonjë monu çë llarghu,
 moj vet vëdekja s'lipsjare mundën 370
 ka zëmra të m' e nxjerë
 ndomos u s' e harronjë nj' e vetme hërë.
Kush Vërtet gola së thot sa zëmra ndian
 moj u çë shkova nga kto udh ndillgonjë
 sa është e gjat, e shkurturë na e buthton 375 [29]
 ëmbëli amūrë, e pjonu gjëmbe prana
 e gjën i mjeri trim ç' e këmbson.
 Moj bëmi të trëmbima llarghu rrjerë
 ka gjiu e mos harromi
 se moti grisën male pila e lume 380
 e llakat rehje bën e rehjet llaka
 e besa mbarë prë mot me fuqiruze
 ellpize gjën mbë sos dashen hajdhī.
 Sa mundën ndihma mī së ju lëshon
 e prindve tū i bumblison ndë veshë 385
 një fjalë ambnore se të kenë pjaxhīrë
 për këtë kushqī. Shërbenemi jo pak
 t' ulinjë vëlomën e tire se të den.
Kllem Atë miri [çë] na bën, Kushedre, neve
 Theu tas t' e rrëndon mbë pjakëri. 390
Kush A, ngë njohtë edhe ju zëen e mī.
 Kjo është imja harë, imi pjaxhīrë
 të pather miri jam trimave dheu
 e më rrëmbeu mbë gjith
 namuri çë mbë një zëmrat ju lidhi 395
 e ahiara kam harë
 kūrë bashk ju shoh të di dhëndërra mbë hjë.
 Duhi e mos hjimisi
 se moti vjen kūrë mënd të trashigoni
 e shtrepet e hjidhitë gjith i harroni. 400
Lliz O Kllemendin, së ndian? Lehën Mënit
 proposhë ka llaka. Thomse ullku dolli
 te sheshi nga Farniti.
 Vemi njinje! Kushedra na ndëlen
 nd' e lëmi, se ndomos delet na shqīarë. 405 [30]
Kush Urata çë dishëroni pather art
 me jū e mos ju fjuturot ka gjiri
 prë mot harea e lutmes namuri.

Shënë IX

Kushedra vet

Ashtu, ashtu ju dua! Më qeshën zëa
si [i] qeshën jënsë, kūrë sison të ngrën, 410
se moti afrësonet të paguanjë
shtrepet që lekostin timen gjellë
për shamen që më bëri ai hjidhjori
përkeqi Mënallip. E njoha, e njoha,
e pë me sī, me dōrë ngava namurin 415
që kan ndë gjī të di këto s'fanisōrë
kopilë e zjarrit afrë qasa drū,
i dhezurë se të djeg me më fuqī.
Trima s'fanmirë, tek një rrënje zūt
s'lipsjare ku, ndë tundi, ngatarrehi 420
si ng' ishit pak përpara. Ju gënjeu
i ëmbëli foljë që tas farmëkun ju jep.

Atë i ditë

Shënë e pārë

[31]

[*Sofia e pra Kushedra*]

[*Sof*] Llaka, male, rehje, pila, dushqe,
sheshe, zalle, lume, luca, kronje,
erve, qënda, bare, lule, s' kini 425
ghuanjunin e ziluz të fjuturonjë
pushimin me k' bëgatja shum tjure
pather ju lumson. Prë mot ambnore
trashigoni pa jushtre e pa hjidhī
gjellën që juve dha s'mundori Zot. 430
Ndo shkon puhjia, ju zgjidhni ndë harë
një gaz që ju shëron vulomat [çë] bëri
vorea borsome, e, ndë menat thellëza
ture kënduarë tëfalën ditën e zogu
te dega ervit llastimisurë pendat 435
këndimen shkon me kë tëfalën diellin,
juve hajdhonjin, jo të mjeren mua,
kuj pather ndë këtë gjī
s'hareme kequllore
namurja rronisorë pather më rrī 440
e prë të ngrën më jep
lot, shërtuara, trëmbstime e shtrep

[.....]

FRANCESCO ANTONIO SANTORI

[CLEMENTINA]

[*Personaggi*]

Clementina
Sofia
Kushedra
Liso
Menalippo
Domenica
Alfonso
Ifigènia
Tidide

[**Atto I**]

Scena I

Kushedra sola

Anni rimpianti, vita dileguata,
quando lieta vedevo appresso torme
di giovani anelanti
il pregio dell'altera mia bellezza,
più per me non tornate, più non scorgo 5
al mattino splendente il mite sole,
invocato la notte perché subito
spuntasse e mi affacciassi alla finestra
in attesa del giovane che amavo.
Io più non canto prima che si mostri 10
l'alba ad oriente né più avvolgo in candidi
nastri la nera treccia.
Ahimè, mi si è imbiancata. Chi mai spreca,
uno sguardo su essa? Il volto mio 15
già delicato e colorito, un tempo
specchio della bellezza, nulla serba
della goduta leggiadria, dorata,
aperta a mille vie! Vola lontano
il tempo, più rapido che brezza!

Solo resta a noi misere l'invidia
rodente per fanciulle cui sorride
gaia la vita. 20

Ve' come splende, come brilla l'occhio
a questa fortunata che l'asprezza
non sente del cammino. Se pacato 25
ha l'animo, glielo scompiglierò.
Se ha già scompiglio, a renderlo cruento
mi adoprerò, che paghi
quell'onta che subii da madre e padre
quando per lui nel petto di ragazza 30
aspro amore bruciava. Or giunge l'ora
dell'attesa vendetta.
Accostati, ragazza. Su di te
del mio furore già sta per piombare
la folgore malvagia. 35a

Scena II
Clementina e Kushedra

Clem A te salute, 35b
buona Kushedra. Dimmi come mai
parli da sola. Quale cruccio affligge
lo spirito? 38a

Kush Per te meglio ignorare 38b
il tormento di vecchia sconsolata.
Pensavo ora che, come te negli anni 40
giovanili e possenti, benché in petto
fuoco ardesse inestinto,
provavo in quelle pene anche piacere,
se per me sospirava un giovane, se lacrima
di gioia gli rigava, 45
al vedermi, la gota. Or derelitta
nessuno più mi sbircia e porto invidia
alle ragazze in fiore che non amano,
quantunque con l'età gli rida il mondo.
Ignare poi le coglie la vecchiaia 50
della vita trascorsa, come sonno
svanita. 52a

Clem Più non rievocare 52b
questi tempi infelici che nel cuore
non lasciano che guerre.

Kush Nulla sai 55
tu della forza del potente amore.
Conoscila e dirai
se sono dolci i triboli
che il malvagio dispensa,
per sé duri, incresciosi, 60

abbelliti di fuori.

Clem Non so né son curiosa
dei regali d'amore.

Me li ha esposti Sofia:

dov'è amore, la pace fugge via.

65

Ah, vado a radunare il gregge sparpagliato
prima che qualche agnello si smarrisca.

Scena III

Kushedra sola

Sospirava arrossendo,

gli occhi ha socchiuso, poi incerta, pallida,

dopo lungo silenzio ha tratto fuori

70

dal cuor quelle parole forse finte,

consegnate abilmente e con la lingua

ha smentito il pensiero.

Non conosco le giovani? Ho capito.

Nel volto ho letto l'anima:

75

in cuore prova affetto la ragazza.

Non so per chi, ma indagherò finché

non la vedrò con gli occhi per poi spingerla

in mare iniquo da cui non s'approda.

Scena IV

Sofia, Kushedra in parte

Sof Quel putto manigoldo senza cuore

80

scambia con serie eterna di afflizioni

un fugace piacere o lo amareggia

con mille dispiaceri lunghi e neri

o piacere non dà ma scocca e fugge

senza pietà lontano dal ferito.

85

Putto invitto spietato. Mai nessuno

lo legò né, da quando dalla mano

potente del gran Dio sorse la terra,

la vampa spense ch'arde donne ed uomini.

Alla vista del giovane, nel petto

90

vivo amore ha versato, poi lasciandomi

sull'orlo dell'abisso.

"Ami o precipiti"

mi disse. Ho amato e son precipitata.

Liso, tu stai all'ombra,

95

per te Sofia sospira.

Sordo ai suoi mali, taci

e muto è il cuore. Sia

come sia! Donde viene questa voce

misteriosa, indulgente ai miei dolori?

100

Ahi, come in me può rimaner la forza,
 se lui l'animo ha duro come pietra
 e non intende amore e mi detesta
 correndo via. Vuoi dire che nemmeno
 sopporta la mia vista e tanto odiosa
 gli son io poveretta? 105

Dove vado ora sola, abbandonata
 qual velo appeso a un palo. Clementina!
 La nemica mi evochi,
 fonte d'ogni dolore. 110

Senza di lei, non fuggirebbe Liso
 lontano dai miei sguardi.
 Che fare? Non mi resta
 rimedio se non morte disperata.
 E su di me diranno: "Se n'è andata!". 115

Destino avverso, sempre a me funesto,
 non una volta amico!
 Come essere serena, se nell'anima
 vampa d'amor mi doma?
 Chi amor sente sa fingere, ma niente
 vale questa finzione 120

con colui ch'è sorgente d'ogni pena.
Kush Son io, fanciulla candida,
 bella, alta Sofia,
 son io che con te parlo e nessun'altra. 125

Mi dispiace nell'intimo
 per i tuoi duoli, prospera fanciulla,
 ma esserti d'aiuto non è facile
 perché se te ne parlo
 ridesto l'inquietudine assopita. 130

Sof Kushedra, or che hai inteso
 donde viene il dolore che ferisce
 il petto e strappa l'anima,
 insegnami, ti prego,
 se provi amore, insegnami un rimedio. 135

Kush È vero: amore, unito a gelosia,
 per nero il bianco prende e il male sempre
 per voi ragazze è bene. Poi, capendo
 che a mali e dispiaceri
 il piacere è legato, 140

un bene non vi pare.
 Se prometti di fare
 tutto ciò che ti ispiro,
 ti toglierò di torno la nemica
 Clementina e dal mondo 145

la farò volar via
 senza veleni e farmaci e il leggiadro
 Liso tuo renderò. 148a

<i>Sof</i>	Ciò che tu vuoi	148b
	e il pensiero consiglia, e buono sia	
	oppur malvagio o pessimo,	150
	tutto io farò, pur di strappare Liso.	
<i>Kush</i>	Sentimi e incidi in mente quel che dico.	
	Adoprati perché si annunci a lui	
	ch'è morta Clementina. Così il misero,	
	preso d'amore per l'amata, al luogo	155
	accorre del disastro e troverà	
	di sangue intriso il velo lacerato	
	a dentate. Nascosta lì, mi presenterò	
	al suo arrivo a impedirgli	
	di uccidersi svelandogli che l'ama	160
	una ragazza più dell'adorata	
	defunta Clementina.	162a
<i>Sof</i>	Taci! Arriva	162b
	qui Alfonso. Oh, questo giovane	
	troppo mi è odioso! Quanto più lontano	
	stargli vorrei, gli sono vicina. Va',	165
	ché poi, anche domani, avanti l'alba,	
	nel posto ci troviamo	
	dove siamo e mi insegni cosa fare	
	per legare a me Liso.	

Scena V
Alfonso e Sofia

<i>Alf</i>	Non fuggire, Sofia! Pietà per una volta!	170
	Tu mi disprezzi più che sanguinario	
	nemico e resti sorda	
	ai miei sospiri e, se ti prego, via	
	rabbiosa te ne vai. Mai m'è toccato	
	che una volta su me si soffermasse	175
	con l'occhio nero splendido	
	un tuo sguardo parlante. Né mai ebbi...	
	Mai, supplice dinanzi a te, afferrando	
	la tua balza, ascoltai una parola,	
	uscita dal tuo labbro dolce e rosso,	180
	che un po' desse sollievo	
	a me infelice. Svenni e la tua candida	
	mano non mi soccorse né pietosa	
	versò una goccia sulla fronte pallida.	
	Si spezzava una pietra ai miei sospiri,	185
	un ferro si scioglieva nel fuoco che singhiozzi	
	dal fondo dell'anima eruttava,	
	solo la tua non sente duolo o pena.	
	Se non sospiri, amor, disperazione,	

se canzoni o lamenti 190
 non valsero ad infondere in quel petto
 una fiammella del fuoco che m'arde,
 le lacrime versate siano almeno
 provati testimoni
 davanti agli occhi tuoi. 195
 Selvaggio e amaro, io solo il mio dolore
 conosco e nessun altro che non sia
 tra le piaghe dell'anima.
 Potessi almeno dal pensiero misero
 far volare lontano la tua immagine! 200
 Non sentirei le pene che ora sento.
 Come un vestito mi si è messa indosso,
 sta davanti alla mente come luce
 agli occhi aperti e mai, se tu stai bene,
 s'intorbida o tramonta. 205
 Così quella m'insegue,
 se lieve quiete la notte amareggia
 con sogni odiosi ed orridi.
 Di cupe pene i mari
 empie e non porge di riposo un attimo. 210
 Se non ti vedo, a me, come soldati
 pallidi di paura e in vesti lacere
 vengono dall'esercito sconfitto
 e, quasi a morte sanguinanti, annunciano
 i nomi dei caduti, sotterrando 215
 i genitori miseri
 in neri lutti, così i miei pensieri
 tornano a me infelici. Se ti vedo,
 mi si accresce la pena, ch  spietata,
 pi  che vorace lupo non dilaceri 220
 l'agnello, mi ferisci il cuore afflitto.
 Se lo finissi, pi  non soffrirei.
 Invece non lo uccidi e non lo sani,
 ma in duolo lo fai vivere
 onde inasprire una vita scabrosa, 225
 una morte straziante, o stelle, o cielo!
Sof Sapevi che non t'amo.
 Che tu muoia o non muoia, non m'importa
 di te che da cristiana e non mi piega
 accusa, pianto, supplica o sospiro. 230
 Se poi non l'hai udito in vaticinio,
 sentilo chiaro adesso
 che in te non provo n  provai diletto.
AIf Ah, crudele! Cos  mi strazi il cuore
 trepidante per te. No, tu non ami, 235
 ch  se in petto provassi vero fuoco
 per un qualsiasi giovane, faresti

come con il compagno il prigioniero
ed un raggio velato di pietà
mostreresti. 240a

Sof Mai sia! Ti dissi e dico 240b
che l'odio e non sopporto di ascoltarti.
Stattene solo, perché me ne vado.

Scena VI
Alfonso solo

Almeno mi ha parlato, mentre prima
al vedermi fuggiva, qual fanciullo
spaventato da biscia velenosa 245
o da nero fantasma impaurito.

Tranquilla ai miei dolori
ha dato ascolto mentre sospiravo.
Le lacrime non terse,
raggrumate nel volto 250

mesto e cupo, ha sbirciato
con un furtivo sguardo.

Questo, per quanto breve,
è stato per me il massimo piacere,
accanto starle solo quell'istante 255

tanto sempre bramato e mai goduto,
onde del cuore mio sentisse il duolo.

Cambierà il mio destino
forse, commosso da cotante pene. 260
Cielo, se mai per sdegno incontenibile

imprecando ti offesi,
ora sconfitto, vinto
dalla clemenza tua, pieno di gioia
tra i dolori ti esalto

per il sollievo datomi 265
e rendo sempre grazie,
della colpa pentito.

Scena VII
Clementina, Liso

Clem O gioia! Nemmeno immaginavo
istante sì piacevole e leggiadro. 270

Alla fine ti vedo almeno. È vero:
sei tu, Liso, sparito tante volte!

Ti mostrasti e fuggisti in un sol attimo.
Misera, sconsolata,
sempre sulle tue tracce, ti raggiungo
finalmente. Momento sospirato! 275

Un altro più felice, più carico di gioia
 l'eternità mai vide.

Posso sperare amore dallo spirito
 tuo fascinoso o mi tocca paure
 soffrire ancor tra pene? E non avvenga 280
 che il funesto pensiero affiori come
 immagine nell'acqua. 282a

Liso   Sempre tu, 282b
 respiro della vita, mi amareggi
 le gioie vagheggiate onde sei parca.

Sappi che sei dell'anima regina, 285
 sostegno al viver mio,
 tu l'eterno pensiero,
 tu il bello, altero astro rifulgente
 dove leggo le mie gioie future.

Se appresso a me venissi 290
 in quelle solitudini inamene
 dell'oscuro Farneto,
 sola in cupe vallate col tuo gregge,
 udresti che non altro

risuona per quei fiumi e boschi e valli 295
 e poggi che una triste melodia
 delle mie cornamuse che decantano
 ognora la leggiadra Clementina.
 Qualche volta dimentico le pecore.

Viene allora Menito, 300
 addestrato a lambirmi con la lingua,
 con la zampa a toccarmi, e mi par d'essere
 ridesto da un letargo. Il gregge aduno,
 assorto nel pensiero

della bellezza tua alta e leggiadra. 305
 Ed il cuore ti spinge
 a chiedere se t'amo?
 Se m'ami, come me non l'hai mostrato.

Clem Non sai che il cuore ardente 310
 sempre cova sospetti
 e presente paure.
 Diffidenza è nel fato degli amanti.

E vivono in sospiri,
 gelosie, dal sereno
 riposo ognor banditi, con un fremito 315
 in petto che l'anima corrode
 e in eterno pietà non ha né mostra.
 Guarda giù al fiume. Ecco
 che viene qui Kushedra.

Mi avvicinò altra volta 320
 a chiedermi pian piano se ti amassi.
 Glielo negai, ma ora

soli ci ha scorti e dire
di no non serve. Viene di buon passo. 325
L' aspettiamo o filiamo?
Liso Restiamo qui per dirle
che per la prima volta
ci capita d'imbatterci col gregge
l'uno nell'altra in mezzo a questi boschi.

Scena VIII
Kushedra e detti

Kush Beati piccioncini, sempre gioia 330
abbiate! Per voi fa germogliare
or la natura i fiori variopinti
e chiari e verdeggianti i prati erbosi

ostenta. Non per noi
misere vecchie ormai 335
tramontate cui solo la memoria
delle gioie godute
resta, sogno volante.

Almeno mi solleva
l'amore di voi giovani, perché 340
a te più, Clementina, voglio bene.

Clem Kushedra, grazie rendo,
quante più ne ho nel cuore,
per l'amor che mi porti. Ma perdonami,
se ti ho contristata: son fanciulla 345
e non so quel che faccio
e bene ancora non conosco amore.

Kush Siete proprio ragazzi. Vi perdono.
Ai miei verdi anni agivo così anch'io
e volendo celare il fuoco in petto, 350
ancor più lo svelavo

e lo mettevo in mostra
e un posto non trovavo ove il mio bene
potessi rimirare
che con dispetto odioso 355
il piacere concessomi inaspriva.

Uomo savio o vegliarda
non ebbi a consigliarmi
come voi, cui felice
gioioso il fato, non funesto, arride. 360

Liso Kushedra, ci hai stregati coi tuoi detti
e, inavvertita, il cuore ci hai scoperto,
penetrando a tuo genio nei recessi
intimi della mente.
Hai scorto il nostro amore, 365
sai ch'ogni mio respiro

sarà per la fanciulla
 che mi sta accanto, benché i genitori
 mi vietino guardare lei che solo
 morte spietata può 370
 dal cuore strapparmela, altrimenti
 non la scordo un istante.

Kush Lingua non dice quanto sente il cuore,
 ma, avendola battuta, quanto lunga 375
 sia questa via ben so, mentre la mostra
 corta l'amore e in seguito spinosa
 la sperimenta il giovane.
 Bandiamo dal petto la paura
 e non dimentichiamo 380
 che il tempo intacca monti, boschi e fiumi,
 valli fa i monti e le vallate alture,
 e fede da speranza sostenuta
 infine approda a gioia sospirata.
 Per quanto può, non vi lascia il mio aiuto
 e ai tuoi bisbiglierò 385
 calme parole onde abbiano piacere
 per questo matrimonio. Ogni mio sforzo
 a piegarne il volere sarà volto.

Clem Quel tanto di bene che ci fai
 Dio te lo rende già nella vecchiaia. 390
Kush Ah, non m'avete conosciuto l'anima.
 È questa la mia gioia, il mio piacere:
 esser utile ai giovani del mondo.
 E di più mi trascina 395
 amor che in uno vi ha legato i cuori
 e gioia avrò soltanto
 sposi al vedervi, in fastose nozze.
 Amatevi e sperate,
 ché il tempo viene, quando il godimento 400
 cancellerà le ombre del passato.

Liso Clementina, non senti come abbaia
 Menito nella valle. Forse è uscito
 il lupo nel pianoro dal Farneto.
 Andiamo! Ci scuserà Kushedra,
 altrimenti dilania le pecore la belva. 405
Kush Ogni bene vi avvenga a vostro genio
 e mai dal petto fugga la letizia
 dell'amore sognato.

Scena IX
Kushedra sola

Così vi voglio. L'anima mi ride
 come ride alla iena, quando adocchia la preda. 410

Tempo è ormai che mi vendichi
 delle pene sofferte
 per l'onta che dal perfido subii
 malvagio Menalippo. Ho conosciuto, 415
 visto con gli occhi, toccato con mano
 l'amore che consuma
 i due ed ho accostato legna al fuoco,
 perché attizzato arda con più foga.
 Miseri, siete involti in un garbuglio
 spietato dove vi intricate, al muovervi, 420
 più di prima. In inganno il dolce eloquio
 vi ha tratti che ora il tossico propina.

Atto II

Scena I

Sofia e poi Kushedra

Sof O valli, monti, poggi, boschi, macchie,
 pianure, rive, fiumi, laghi, fonti,
 arbusti, piante, erbe, fiori, il putto 425
 non avete invidioso che vi involi
 la quiete onde magnanima natura
 vi dà felicità. Sempre sereni
 senza travagli godete la vita,
 dono del Dio possente. 430
 Al passar della brezza, in gioia disciogliete
 un riso che risana le ferite
 del nevoso rovaio e, se al mattino
 dà il benvenuto la pernice in canto
 e l'uccello sul ramo dell'arbusto 435
 scuote le penne e al gorgheggio s'addestra
 con cui saluta il giorno, voi rallegrano,
 non mai la derelitta, cui dimora
 nel petto, fosco e iniquo,
 rabbioso amor che in cibo non sa porgerle 440
 altro più che sospiri,
 pianti, pene e paure.

[.....]

N O T E

- 9 ruonja, ma al v. 14 ruare. In questo testo i due dittonghi si alternano.
- 17 pasmes. Equivale a *pasures*.
- 22 qeshën] qeshin.
- 27-28 Costruzione: *u kam të shurbenem aqë*.
- 33 të jeshë. Spesso l'autore usa il congiuntivo con il valore di futuro.
- 39 Qui, come anche ai versi 89, 143, 265, 344, 389, 432, il Santori omette il pronome relativo. Il fenomeno si riscontra anche nella *Neomenia*.
- 41 trima = giovanili.
- 49 i qeshën e dheu. Anastrofe.
- 59 dhjanemon. Dal greco *dianemō* = distribuire.
- 62 Jo di, jo dua. Correttamente: *s' di, nëng di*.
- 63 pjaxhëret] pjakëret (grafia originale). *Pjaxhëret e spjaxhër'*: la desinenza è presente solo nel primo termine.
- 80 Qui e al verso 425 ritorna l'immagine mitologica di Eros già presente in alcuni cori della *Neomenia*.
- 81 pasosme = eternità. Termine coniato dal Santori, come il *sësosma* del v. 276, di uguale significato.
- 86 Per l'immagine del putto Eros si confronti l'inizio della *Neomenia*.
- 91 shtiti. In sostituzione di un precedente *dhezi*.
- 97 shurdhurë] sciyrdury (grafia originale).
- 111 ndomos = mos nëng.
- 112 ghrëllë. Per la grafia cfr. G. De Rada, *Skanderbeku i pafân*, I 4 150. Il Santori (anche ai versi 164, 200 e 315) attribuisce all'aggettivo il significato di *lontano* e non, come nel De Rada, quello di *fievole*.
- 118 mund jam. Correttamente: *mund t' jem*.
- 120 finxhon'. Apocope per *finxhonën*.
- 127 stespasi. Grafia presente anche ai versi 188, 201, 225 (stespasuome), 280. Nella *Neomenia* (v. 705) il Santori scrive *sctepassii (shtepasi)*.
- 133 m' e] me me.
- 162a vëdiqe = morta.
- 172 më] më.
- 182 lepothmeva. Dal greco *lipothymēō*.
- 200 ninen... t' e] nenen...fe.
- 201 In questo testo le forme *durojnë* e *dhurojnë* si alternano.
- 211 tramaksa. Equivale a *tramaksura*.
- 220 lutëm = affamato. Dal calabrese.
- 226 qiëllë. Dittongo ascendente che rende possibile la rima con il *gjellë* del verso precedente.
- 232-261 La trascrizione è stata in più punti quanto mai ardua per le condizioni in cui si presentava l'originale. A renderla possibile è valsa la traduzione italiana (in versi) del Santori.
- 246 lugadhe, fantasma. In Albania, *lugat*.
- 284 onjaqë = ogni tanto. Formazione ibrida.
- 292 Farneto. Località campestre tra Santa Caterina Albanese e Roggiano Gravina.
- 297 më] më.
- 304 shprisha. Equivale a *shprishura*.
- 309 [ti]. L'integrazione è resa necessaria dalla metrica.
- 310 trandakse. Equivale a *trandaksure*.
- 362 dojim] dojin.
379. Sulla scorta della traduzione dello stesso Santori elimino il *namurinë* posto alla fine del verso.
- 397 dhëndërra] dyndura (grafia originale). La correzione si impone per ragioni metriche.
- 433 thellëza] thelluza.
- 435 llasimisurë. Gerundio non preceduto da *tue* (*tuke, duke*), secondo un uso frequente nello *Skanderbeku i pafân* del De Rada.

* * *

Nel monologo di Sofia, dal v. 100 al v. 120, il Santori adotta la tecnica dell'eco. Sofia leva il suo lamento tra pendii e dirupi.

Ad ogni frase l'eco le restituisce, contraffacendola, una parola (in un caso una serie di parole) che la ragazza riprende nella frase seguente: *lipsi ≈ fuqi; nodhjon ≈ rrangon; zilize ≈ njize; sqep te ndina ≈ Kllemendina; sisonja ≈ donje; vate ≈ fate; gazore ≈ ambnore; brezon ≈ finxhon*'.

Si noti la catena degli amori infelici: Alfonso ama, non riamato, Sofia, che ama, non riamata, Liso, che a sua volta ama, senza sapere di esserne riamato, Clementina.

6 luglio 2013